

УКРАЇНА, ЯК НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА

Постановка проблеми: Національна держава, поєднуючи риси конституційно-правової та демократичної держави із сутнісними характеристиками нації, її життєвими потребами, стала однією з основних цінностей сучасної цивілізації. Однак, стоячи на перехресті особистих, групових та загальнонародних інтересів, національні держави зазвичай мають драматичні історії своєї генези, утвердження й розвитку. Не оминула ця закономірність і українську націю, адже перші дві спроби побудови власної держави закінчувалися невдачею. І нині, на початку ХХІ ст., коли у світі нагромаджений великий досвід творення національних держав і коли світова спільнота сприяє національному відродженню, національно-державне будівництво в суверенній Україні відбувається надто мляво і непослідовно.

Не сприяють цьому процесові і науковці, не приділяючи належної уваги проблематиці національної держави. Треба зазначити, що «національна держава» як одна із базових категорій політології відсутня в «Політологічному енциклопедичному словнику», який уже вдруге виданий в Україні (1997, 2004 рр.).

Разом з тим, тему національної держави доволі активно досліджують у Російській Федерації, в якій інтелектуали та офіційні чинники розмірковують над стратегією трансформації своєї держави, яка все ще зберігає риси імперії, у сучасну цивілізовану політію [1]. Так, авторитетний російський філософ В. Межуєв у статті «Ідея національної держави в історичній перспективі» зазначає: «Росія до цього часу ніколи не була ні національною, ні правовою державою, і тільки тепер уперше зіткнулася з необхідністю для себе розв'язувати завдання, пов'язані з тим й іншим» [4].

Серед нечисленних наукових публікацій в Україні хоч і ставиться питання про право української нації на самовизначення у формі власної держави, проте відсутні наукові пояснення об'єктивного характеру генези національної держави, способів та шляхів її розбудови [9].

Метою статті є розкрити сутнісні риси сучасних національних держав та з'ясувати політико-ідеологічні проблеми утвердження України як держави національного типу в умовах становлення демократії.

Традиційна політична наука вважає роком народження системи національних держав у Європі 1648 р. – рік укладення Вестфальського мирного договору, згідно з яким визнається пріоритет принципів національного державного суверенітету та рівноправності держав у міжнародних відносинах.

Українці саме в середині ХVІІ ст. пробудилися до самостійного політичного життя на своїй етнічній території під проводом Богдана Хмельницького.

Звернімо увагу на те, що українська національна державність ХVІІІ ст. постала внаслідок такого демократичного акту, як національно-визвольна війна проти іноземного поневолення; по-друге, політична влада утвердилась у формі республіки; по-третє, козацька держава породила явище українського конституціоналізму, випереджаючи політико-правову практику інших європейських держав; по-четверте, українська державність ранньої доби зазнала поразки у протистоянні з російським імперським авторитаризмом, тобто національна держава була зруйнована в умовах недемократичного політичного середовища.

Визначальною рисою національної держави є те, що її системотвірною ознакою є нація як спільнота, що характеризується політико-державною суб'єктивністю, тобто прагненням розбудувати та підтримувати існування власної державності в тій чи іншій формі. Хоча самі нації формуються різними способами і з цього погляду характеризуються як етнічні, політичні чи змішані, але у будь-якому разі без існування нації (такої, що формується, чи зрлої) немає сенсу вести мову про генезу та функціонування національних держав.

Для розуміння специфіки національних держав важливо мати на увазі, що їхні кордони не збігаються з етнічними кордонами якогось одного етносу. За своїм характером вони радше нагадують держави міні-цивілізацій, тобто на їхній території проживають етнічні групи (як корінні, так і приїзці), які володіють спільним ментальним та культурним ядром. Основною такою ядра є традиції, цінності, символи однієї з етнічних груп, здебільшого титульного народу. Поняття «національна держава» не рівнозначне поняттям «етнічна держава» чи «держава-нація».

Поняття «держава-нація» близьке за змістом до поняття «етнічна держава». В ідеалі воно мало б означати, що одна нація має одну державу. Розглядаючи співвідношення цих понять, авторитетний британський етнолог Ентоні Д. Сміт зазначає: «Я віддаю перевагу терміну «національна держава» (national state), а не «держава-нація» (nation state). В останньому випадку радше йдеться про те, що країна має якусь домінуючу націю і що існує легітимуюча ідеологія націоналізму, яка лежить в основі держави» [3, с. 27]. Таких моноетнічних держав у світі лише 10 %. Термін «національна держава» відображає ширше коло етнополітичних систем, яке характеризується тим, що: а) державний соціум є помітно поліетнічним і при тому б) не всі національні групи сповна асимільовані у панівну культуру. «Навіть у Франції, – зазначає Сміт, – яку можна вважати еталоном у багатьох поглядах, є такі національні спільноти, як британці, ельзасці, баски, що не визнають себе французами. Не всі вони повністю асимільовані» [6, с. 27].

Національна держава характеризується сильною централізованою владою як в умовах унітарності, так і в умовах федерації. Головну роль у системі державних органів виконує вищий представницький орган – національний парламент, який виражає інтереси всіх етнічних, соціальних та інших груп й інтереси нації загалом.

Ще однією важливою ознакою національної держави є наявність спільної офіційної мови, яка забезпечує комунікацію між органами державної влади й управління та між собою і громадянами (підданими) країни. «Якщо ми прагнемо зрозуміти природу побудови сучасної держави, – зазначає канадський етнолог В. Кимп'юк, – нам потрібна зовсім інша, більш вузька концепція культури, у центрі якої – спільна мова та соціальні інститути» [10, с. 27].

Феномен національної держави історично пов'язаний з набуттям політичних прав громадянами (підданими) і перетворенням народу (нації) у політичний суверен. За таких умов національна держава виступає як демократична – політичний інститут, який забезпечує функціонування і розвиток демократичних засад у суспільному житті.

У сучасній політології та правознавстві досі дискусійним залишається питання, чи була ідея національної держави продовженням ідеї правової держави, її розвитком чи принциповим запереченням [1, с.13-15]. Так, зважаючи на творчу й політичну еволюцію видатного німецького філософа Й. Г. Фіхте, який спочатку був активним прихильником правової держави, але після завойовницьких воєн Наполеона з позиції її критики став ідеологом німецького націоналізму та борцем за консолідовану німецьку державу, можна стверджувати, що ідея національної держави є антагоністом стосовно правової держави. Однак питання про співвідношення названих типів держав та відповідних ідей є доволі складним і суперечливим.

Ліберально-правова концепція держави ґрунтується на уявленні, що її формування є результатом договору між самостійними, незалежними один від одного індивідами, наділеними рівними формально-юридичними правами. Методологічний індивідуалізм привів лібералів до моделі держави, яку можна назвати не лише індивідуалістичною та правовою, а й космополітичною: держава і людство уявляються як єдність громадян, незалежно від їхньої національності, об'єднаних спільними для всіх рівними правами та свободами. При цьому може йтися як про громадянську спільноту невеликих держав, так і імперій чи про людство загалом.

Для суверенного існування національних держав вирішальне значення має факт міжнародного визнання, тобто їх зовнішньої легітиматії. Разом з тим, для сучасних національних держав, як і для початку Нового часу, важливою ознакою є несприйняття зовнішньої етнократії, тобто наявності при владі чи біля неї чужинців, особливо представників тих народів, які свого часу руйнували національну державу та гнобили націю.

Важливим культурним чинником життєдіяльності національної держави є формування національної ідеології, яка консолідує народ та мобілізує його на вирішення актуальних та перспективних завдань.

По-перше, у Преамбулі Конституції України наголошено, що Основний Закон держави прийнято, «спираючись на багатомісячну історію українського державотворення і на основі здійснення українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення». По-друге, державною мовою в Україні є українська мова. По-третє, державними символами України є символи української нації: Державний Прапор України – синьо-жовтий стяг; Знак Княжої Держави Володимира Великого (Тризуб) як малий Державний Герб України, тоді як великий Державний Герб України має бути встановлений з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького; Державним Гімном України є «національний гімн на музику М. Вербицького». У Конституції України, поруч із визнанням суверенної держави «Українського народу – громадян України всіх національностей», використовується поняття «українська нація», яким позначаються етнічні українці, які складають основу «Українського народу» [6].

Незважаючи на перелічені конституційні положення, чимало політиків і науковців піддають сумніву характеристику України як повноцінної держави національного типу, мовляв, за задекларованою національною формою немає належного змісту [6, с.10].

В Україні, за даними перепису населення 2001 р., етнічні українці становили 77,8 % і були в чисельній більшості майже на 95 % території держави. Тоді ж показник етнотериторіальної мозаїчності дорівнював 0,10, що є характерним для етнічно моноарейних держав [7, с. 222-223].

Отже, сучасна Українська держава належить до «переважно моноетнічних держав», що є вагомим аргументом на користь розбудови України як національної держави.

Література

1. Блинов А. Национальное государство в условиях глобализации: контуры построения политико-правовой модели формирующегося глобального порядка / А. Блинов. – Москва : МАКСПресс, 2013. – 150 с.
2. Гончарук-Чолач Т.В., Джугла Н.В. Політична соціологія: навчальний посібник / За ред. Гончарук-Чолач Т.В. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ», 2018. – 250 с.
3. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики : монографія / М. С. Дністрянський. – Львів :Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 490 с.
4. Межуев В. М. Идея национального государства в исторической перспективе / В. М. Межуев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : polisportal.ru/files/puvli
5. Приходько Г. Національна держава українців. [Електронний ресурс] / Г. Приходько. – Режим доступу : <http://uk.wikisource.org/>
6. Рабінович П. Національна держава / П. Рабінович // Мала енциклопедія етнодержавознавства / [редкол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Довіра ; Генеза, 2006. – С. 539–540.
7. Субтельний О. Розпад імперій та утворення національних держав: випадок України / О. Субтельний // Сучасність. – 1994. – С. 66–71.
8. Стецюк П. Україна як національна держава: конституційно-правова характеристика [Електронний ресурс] / П. Стецюк. – Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua>
9. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – Харків : ФО-П Стеценко І. І., 2011. – 48 с.